

SOSIAALIPEDAGOGINEN LÄHESTYMISTAPA YHTEISTYÖHÖN JA KANSALAISUUTEEN KASVAMISEEN

Leena Kurki

Sosiaalipedagoginen yhteistyö on sosiokulttuurista innostamista

Totean heti aluksi, ennen kuin ryhdyn tarkemmin kuvaamaan työn periaatteita, että sosiaalipedagogisessa yhteistyössä pyritään dialogisesti kohtaamaan yksittäisen ihmisen, persoonan, kokemus. Se on työn olennainen piirre, ja juuri tämä piirre erottaa sen 'perinteisemmästä' yhteistyöstä. Työssä tuetaan tasavahvasti, rinnakkain sekä yksilön persoonan vahvistamista, kohtaamista kasvoista kasvoihin että yhteisön kehittämistä dialogin ja osallistumisen avulla. Yhteistyö on samalla aina 'aitoon' kansalaisuuden kasvamisen tukemista. Aitoa kansalaisuutta tarvitaan, jotta ihmiset kykenisivät täydesti osallistumaan sekä oman arkipäivänsä että yhteiskuntansa kehittämiseen ja laadulliseen muuttamiseen. Palaan kansalaisuuden pedagogiseen tukemiseen tuonnempana.

Sosiaalipedagogisessa yhteistyössä painotetaan sekä yhteiskunnan että yksilön, rakenteen ja toimijan, suhteen ja sen laadun merkitystä. Rakenne luo toki toimintaa, mutta samalla toiminta uusintaa rakenteita. Siksi yhteisöllinen elämä saakin tulevaisuuden rakentamisessa hyvin keskeisen osan, ja siksi yksilön ja yhteisön käsitteiden täsmentäminen on suorastaan välttämätöntä. Tärkeää se on erityisesti nyt, kun keskustellaan toisaalta kansalaisyhteiskunnan vahvistamisesta ja toisaalta muun muassa kommunitaristisesta toiminnasta siihen liittyvänä asiana. Heikki Lehtonen (1990, 195) toteaaakin, että kansalaisyhteiskunnassa yksilöiden toimintamahdollisuudet yleensä ja vastaorganisoidumisen mahdollisuudet erityisesti ovat verrattomasti suuremmat kuin missään tunnetuissa esimoderneissa yhteisöissä.

Kommunitaristinen diskurssi lähestyy peruseriaatteidensa osalta sosiaalipedagogista yhteisökeskustelua. Tam'in (1998, vii, 13-16) mukaan ensimmäinen kommunitarismin kolmesta periaatteesta on asioiden (totuuden) yhteinen tutkiminen (*co-operative enquiry*), jolloin totuuksien pitäisi lopuksi olla yhteisen keskustelun avulla kaikkien hyväksyttävissä. Toinen periaatteista on yhteisten arvojen ja keskinäisen vastuun pe-

riaate. Näitä arvoja ovat rakkaus, viisaus, oikeudenmukaisuus ja täydellistyminen. Kolmantena on kansalaisosallistumisen periaate, joka sisältää myös sellaisen käsityksen valtasuhteista, joka antaa mahdollisuuden tasavertaiseen osallistumiseen. Kommunitaristisen toiminnan peruspäämäärä on, että yhteisöllisen elämän sosiaaliset ja poliittiset aspektit muuttuisivat laadullisesti niin, että jokainen ihminen voisi tasavertaisena kansalaisena osallistua niiden päätösten muotoiluun, jotka koskettavat häntä itseään. Kansalaisena toimiminen ei olekaan mahdollista ilman kansalaisuuteen kasvamista ja kasvattamista.

Briitta Koskiahon (2001) mukaan kommunitarismi korostaa yksilön tekojen vastuullisuutta kollektiivin suhteen. Pohdittavaksi jää, mikä tämä yhteisö on, johon nähden yksilöillä on vastuusuhde. Yksilön toiminta punnitaan sen mukaan, edistääkö vai haittako se yhteistä hyvää eli yhteisön hyvää, joka on samalla yksilölle parasta. Kommunitarismi siis painottaa yhteisöllisyyttä yksilöllisyyden kustannuksella. Tässä suhteessa sosiaalipedagoginen yhteisöajattelu eroaa kommunitaristisesta keskustelusta. Sosiaalipedagogiikassa korostetaan rinnakkain, tasavertaisina, toisaalta yksilöllisen persoonan, ainutlaatuisen ja arvokkaan, merkitystä ja toisaalta yhteisön merkitystä. Persoonana kasvaa täyteyteensä vain dialogisessa suhteessa toisten ihmisten kanssa, vastavuoroisuudessa ja jakamisessa. Siksi myös sosiaalipedagogisella yhteisötyöllä on selkeästi omat piirteensä.

Sosiaalipedagogista yhteisötyötä voidaan lähestyä myös toisella nimellä. Se on sama asia kuin niin sanottu sosiokulttuurisen innostamisen (*animation socioculturelle, animación sociocultural*) aate ja käytäntö - tosin nähtynä tietystä perspektiivistä. Innostaminen syntyi Ranskassa toisen maailmansodan jälkeen. Sitä tarvittiin avuksi rakentamaan sortunutta ja tukahtunutta yhteiskuntaa uudelleen demokraattiseksi vapauden, veljeyden ja tasa-arvon yhteiskunnaksi. Varsinaisena sosiaalisen kasvatuksen ammattina innostaminen syntyi 60-luvulla vapaaehtoistyön pohjalta. Myös Unesco otti tuolloin käsitteen omakseen, ja sen jälkeen toiminta on viime vuosikymmeninä levinnyt voimakkaasti varsinkin ranskaa, espanjaa, portugalia ja italiaa puhuvissa maissa niin Euroopassa, Kanadassa, Afrikassa kuin Latinalaisessa Amerikassa. Innostamisen kaltaista toimintaa on toki 'aina' ollut, mutta kyseisellä nimellä tämä vanha toiminta on nyt entistä selkeämmin käsitteellistetty ja jäsennetty.

Innostamisen käsitteen etymologiassa (*anima/animus lat.*) korostuu dynaaminen elämän ja hengen antaminen. Etymologisesti innostaminen on elämän antamista, toimintaan motivoitumista, suhteeseen asettumista ja myös yhteisön ja yhteiskunnan puolesta toimimista. Tarkemmin määriteltynä se on sellainen arkipäivän sosiaalisen toiminnan, tiedostamisen ja muutoksen (transformaation) väline, jonka tavoitteena on luoda solidaarisuuden arvot tiedostava yhteiskunta. Samalla erityinen huomio kiinnitetään ihmisen, persoonan, kokonaiskehitykseen. Innostaminen on siten pedagoginen liike, jonka tavoite on saada ihmiset osallistumaan oman elämänsä ja yhteisöjensä elämän aktiiviseen ja tiedostavaan rakentamiseen.

Innostamisen rakenteissa on aina mukana kolme ulottuvuutta: *pedagoginen, sosiaalinen ja kulttuurinen*. Tämä kolmitahoisuus muodostaa myös kansalaisuuteen kasvamisen perustaksi sopivan integroituneen kokonaisuuden, jonka avulla pyritään sekä ihmisten yhteisölliseen sitoutumiseen että heidän persoonallisten arvojensa kehittymiseen. Näistä ulottuvuuksista kulttuurisen toiminnan tavoitteena on erityisesti ihmisen luovuuden ja yleensä monipuolisen ilmaisuuden kehittyminen. Tällöin toiminnassa korostuvat taiteet eri muotoineen. Sosiaalinen ulottuvuus puolestaan keskittyy ryhmään ja yhteisöön. Avainasemassa ovat toisaalta ihmisten oma osallistuminen ja sen avulla integroituminen yhteisöön ja yhteiskuntaan ja toisaalta pyrkimys niiden transformaatioon eli laadulliseen muutokseen. Kasvatuksellisen ulottuvuuden ydin on persoona. Kasvatuksellisen toiminnan avulla tavoitellaan ihmisen persoonallista kehittymistä, asenteiden muutosta, kriittisen ajattelun kehittymistä, oman vastuun tiedostamista, herkistymistä ja motivaation heräämistä (Ks. Ventosa 1993, 18, 184-185; Gillet 1995).

Sosiaalipedagoginen yhteisötyö ja -kasvatus juurtuvat erityisesti siihen innostamisen ajatukseen, että käytäntö (praxis) sisältää sekä jatkuvan vuoropuhelun teorian ja toiminnan välillä että ”luomisen ulottuvuuden”, joka perustuu tietoon paremmasta. Tällainen käytäntö avaa autonomisen näkemyksen sosiaaliseen elämään: ihmiset ovat vapaita ja siten kykeneviä ottamaan itse vastuuta toimistaan. Yhteisötyössä ei silloin ajatella, että virkamiehet suunnittelevat ohjelmia ja projekteja keskenään ja esittävät ne sitten valmiina ihmisille, vaan ihmiset itse osallistuvat omasta arkipäivästään ja omista tarpeistaan käsin kaikkeen toimintaan projektien suunnittelusta niiden arviointiin saakka.

Innostaminen syntyi aikoinaan yhteiskuntien kriisistä. Myös nyt yhteiskunnat ovat selkeästi kriisissä, ja innostaminen näyttäytyy sellaisena sosiaalisen toiminnan muotona, joka sopii erinomaisesti nykyisen postmodernin - tai mitä nimitystä siitä kukin haluaa käyttää - yhteiskunnan luonteeseen ja vastaa sen tarpeisiin. Innostaminen on ikään kuin uusi mahdollisuus taistelussa yhteiskuntien sosiaalisia sairauksia vastaan. Se sopii postmodernin yhteiskunnan luonteeseen myös siksi, että kyseinen yhteiskunta-ajatus ei enää hyväksy teollisen yhteiskunnan kurinalaistavia ja rationaalisuutta ja sopeutumista korostavia muotoja, vaan antaa tietä improvisaatiolle, mielikuvitukselle ja luovuudelle. Myös innostamisessa korostuvat luovuuden, mielikuvituksen ja ihmisten oman osallistumisen periaatteet.

Innostaminen on ensisijaisesti osallistumista. Se on elämää yhteisössä, lähiössä, kaupungissa ja maailmassa. Juuri osallistuminen on lääke sitä sosiaalista patologiaa vastaan, joka ajassamme vallitsee. Innostaminen siis orientoituu ihmisten arkipäivään, kohti jokaisen ihmisen sekä persoonallista että sosiaalista, yhteisöllistä, heräämistä ja sitä kautta hänen tietoisuutensa heräämistä. Yksilöllisen kokemuksen tavoittamisen ohella juuri osallistuminen erottaa innostamisen perinteisemmästä yhteisötyöstä, eli osallistuessaan ihmiset itse rakentavat arkipäiväänsä. Silloin ihminen itse on viranomaisten sijasta keskeinen toimija omien tarpeidensa määrittelyssä, todellisuutensa tutkimisessa ja analyysissä, toiminnan suunnittelussa, huomisen utopian luomisessa

ja toiminnan jatkuvassa arvioinnissa. Hän sitoutuu toimintaan oman arkipäivänsä muuttamiseksi laadultaan paremmaksi, solidaarisemmaksi ja välittävämmäksi kuin se nyt on. Ammatillinen työntekijä on lähinnä vain tuki, koordinoija, motivoija ja herkistäjä.

Käytännössä eli innostamisen toiminnan metodologiana ihmisten oma osallistuminen tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että ihmisillä on yhteiseen päämäärään suuntautuvaa, vuorovaikutukseen perustuvaa toimintaa, jonka avulla saadaan vähitellen aikaan laadullisia muutoksia yhteiskunnassa. Tosin innostamisen käytännöissä on maailmalla monia ulottuvuuksia lähtien traditionaalisista, vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä ja sen arvoja korostavista näkemyksistä aina vallankumouksellisiin käsityksiin. Viimeksi mainituissa tavoitellaan sellaista syvää kulttuurisen tyylin muutosta, johon perustuen jokainen ihminen tulisi vähitellen kykeneväksi muuttamaan arkipäiväänsä, rikastumaan ihmisenä ja olemaan oman elämänsä toteuttaja sekä yhdessä toisten ihmisten kanssa yhteisönsä muuttaja kohti oikeudenmukaista yhteiskuntaa. Tällöin taistellaan erityisesti passiivisuutta, välinpitämättömyyttä ja keskinkertaisuutta vastaan. Innostamisen avulla ihmisiä tuetaan analysoimaan omia kokemuksiaan ja panemaan ne dialogissa vastakkain toisten kokemusten kanssa. Vähitellen ihminen sitten kykenee ymmärtämään oman paikkansa ja päämääränsä ihmiskunnan kollektiivisessa historiassa, luomaan tietoista solidaarisuutta ja kieltäytymään välinpitämättömyydestä.

Innostaminen on muun sosiaalipedagogisen työn tavoin aina myös moraalista toimintaa. Se liittyy ajatukseen, että kaiken sosiaalisen työn perusta ja tehtävä on laadullinen: kyse on aina ihmisten välisestä kohtaamisesta, dialogista, palvelusta ja solidaarisuudesta. Ajatukseen liittyy, että myös kulttuuri kuuluu laadulliseen järjestykseen eikä ole mitattavissa määrällisesti. Kulttuuri ei ole teknologiaa, vaan se rakentuu oleellisesti symboleista, arvoista ja koko siitä herkkyydestä, joka määrittää ihmisenä olemisen tapaa. Kulttuuri ymmärretään tällöin laajasti inhimillisen käyttäytymisen rakenteena, joka ilmenee sekä persoonallisena että kollektiivisena ”kohtalon luomisenä”. Sen oleellinen elementti on inhimillinen aktiviteetti, osallistuminen ja toiminta. Kulttuuri ei ole mitään spesialistien omaisuutta, vaan se on jokaiselle ihmiselle kuuluva tietoinen valinta. Ihmiset siis ottavat vastuuta omasta elämästään, omasta arkipäivästään, ja ”sivistynyt ihminen” ilmenee juuri ihmisen kyvyssä elää luovasti omaa humaania olemassaoloaan nyt ja tulevaisuudessa. Kulttuuri on siis myös arkipäivän luomista. Se on jokaisen yhteisön juuri sille ominainen ilmaisun ja kommunikaation tapa, jota tulee kunnioittaa. Siksi kaikilla kulttuurisilla toimijoilla on selkeä kutsumus osallistumiseen aina toiminnan suunnittelusta sen arviointiin saakka - ulkopäin ei sosiokulttuurista toimintaa edes ole mahdollista määritellä.

Sosiokulttuurinen innostaminen edellyttää perustakseen optimistista näkemystä ihmisestä. Uskotaan persoonaan eli siihen, että jokainen ihminen kykenee dialogiin ja päätöksentekoon - riippumatta rodusta, väristä, uskonnosta, älykkyydestä, iästä, sukupuolesta tai varallisuudesta. Sen lisäksi uskotaan ryhmään, yhteisöön. Ajatellaan, että vain dialogisen yhteisöllisen suhteen kautta ihmisten on mahdollista rikastua ja kasvaa. Ihminen on ihminen juuri siksi, että hän kykenee suhteeseen toisen ihmisen

kanssa. Vain ihmisten oman osallistumisen avulla, heidän itsemääräämisoikeuttaan kunnioittaen, voi yksilöiden ja yhteisöjen elämänlaatu parantua. Innostamisen prosesseissa ei kehityksen rytmiä olekaan mahdollista keinotekoisesti määritellä, vaan se riippuu yksilöiden omasta kyvystä ja tahdosta kehittää yhteisöään.

Aito osallistuminen ei silloin ole vain ihmisten kokoontumista yhteen, vaan se on ainutlaatuisten persoonien yhteyttä. Siksi aidon yhteisön rakentuminen on innostamisen onnistumisen perusedellytyksiä, eli toiminnan pohjaksi tarvitaan laadultaan yhteisöllisiä minä-sinä -vuorovaikutussuhteita. Nämä aidot yhteisölliset suhteet voidaan ymmärtää myös poliittisiksi suhteiksi, koska niihin liittyy sitoutuminen toimintaan ja toiminnan merkitykselliseksi kokeminen. Toiminta tapahtuu yhdessä toisten ihmisten kanssa, ihmisten, jotka jakavat yhteisen tietoisuuden, yhteiset unelmat ja tavoitteet paremmasta arkipäivästä. Ymmärretään, että ihmiset eivät ole vain tietyn historiallisen ja kulttuurisen ajanjakson jäseniä vaan myös rakentajia, uusien muotojen luoja. He ikään kuin transsendoivat, ylittävät, yksilöllisyytensä rajat yhteisessä toiminnassa oman sosiaalisen todellisuutensa uudelleen luomiseksi. Innostaminen on demokratian demokratisoimista.

Spontaanisuus, ilmaisun herkkyys ja luovuus luonnehtivat innostamista ilmiönä. Siksi työn oleellisin piirre on se pohjalla oleva perusasenne, joka säätelee innostajan ja hänen ryhmänsä elävää ja alati muuttuvaa suhdetta. Toisin sanoen työntekijän omat asenteet, odotukset ja uskomukset sekä persoonalliset piirteet ovat varsin tärkeitä. Erityisen tärkeää on, että innostajalla olisi työssään palvelun asenne.

Innostajan työn tärkein tavoite on, että hän kykenisi herättämään ihmisten aktiivista osallistumista. Siksi hänen tulisi olla läsnä yhteisön ihmissuhteissa, ihmisten arkipäivän elämässä. Innostaja on toimija, joka herkistää ryhmiä aloitteellisuuteen ja yhdistää ihmiset ympäristöönsä motivoiden heissä tutkimisen, luovuuden, reflektion ja sosiaalisen organisoitumisen taipumuksia. Hänen tehtävänsä on olla katalysaattorina, joka auttaa aikaansaamaan prosesseja, joiden varsinaisina toteuttajina ovat ihmiset itse.

Ilman herkistymistä ja motivoitumista ei aitoa osallistumista synny. Herkistäminen tarkoittaa puuduttavaa arkipäiväänsä elävien ihmisten herättelemistä, heidän tietoisuutensa koskettamista. Herätellään tiettyjä intressejä, eli saadaan ihmisten huomio kiinnittymään johonkin sellaiseen toimintaan, jonka he kokevat subjektiivisesti, oman elämänsä kannalta, arvokkaaksi ja merkitykselliseksi. Silloin heissä herää tarve saada lisää informaatiota elämästään, suhteestaan historiaansa ja ympäristöönsä. Ihmisten varsinaisen toimintaan motivoitumisen perustana ovat sitten heidän omat kulttuuriset vaateensa ja tarpeensa; mitä ihmiset itse tahtovat. Toiminta perustuu aina vapaaehtoisuuteen.

Myös innostamisen metodologinen lähtökohta on ihmisten oma osallistuminen. Tutkimusmetodologisilta perusteiltaan innostaminen liittyykin läheisimmin toimintatutkimukseen, ja parhaimmillaan toimintatutkimus on sama asia kuin innostaminen.

Molempien lähtökohtana on käytäntö eli ihminen toimimassa omassa historiallis-yhteiskunnallisessa todellisuudessaan.

Perustaksi ihmisten osallistumista synnyttävälle herkistymiselle ja motivoitumiselle tarvitaan informaatiota todellisuudesta. Siksi varsinaisina innostamisen metodologisina vaiheina ovat aina samat askeleet. Ensimmäinen niistä on todellisuuden analyysi, eli on tunnettava todellisuus ennen kuin sitä voi muuttaa. Analyysi tulee tehdä perusteellisesti, ja apuna voidaan käyttää kokonaista kirjoa erilaisia menetelmiä. Seuraavana vaiheena on analyysin tulkintaan perustuva sosiaalisten prosessien suunnittelu ja ihmisten resurssien organisointi. Suunnittelu tähtää aina utooppiseen horisonttiin, eli nähdään konkreettisena kuvana se tilanne, jota kohti on tarkoitus pyrkiä. Sosiaalipedagogisen yhteisötyön suuri nimi, brasilialainen Paulo Freire (1921-1997) puhuu utopian luomisen yhteydessä suorastaan neitsytmariamaisesta ilmestyksestä.

Vasta perusteellisen selvitys- ja suunnittelutyön pohjalta, huomisen utopian luomisen ja sen toteuttamiseksi tarvittavien välineiden etsimisen perustalta, toteutetaan varsinaiset sosiokulttuuriset interventiot eli väliintulot, jotka nekin sisältävät varsin monia muotoja ja vaiheita. Oleellista on lisäksi, että sosiokulttuurista toimintaa arvioidaan yhdessä kaikkien siihen osallistuvien kanssa. Yhteisötyössä ei riitä kvantitatiivinen arviointi esimerkiksi siitä, paljonko osallistujia on eri tilaisuuksissa ollut ja niin edelleen, vaan yksilöllinen kokemus pitäisi saavuttaa myös arvioinnin avulla. Siksi arvioinnin tulisikin kestää koko prosessin ajan. Kun kaikki vaiheet on läpikäyty, juhlietaan sitä hyvää, mikä on saavutettu. Juhlaan ei kuitenkaan pidä jäädä, vaan suunnataan katse eteenpäin kohti uusia innostamisen projekteja ja prosesseja.

Innostaa voidaan metodisesti monella tavalla, ja tärkeimmät toimintamuodot ovat erilaiset kasvatukselliset, kulttuuriset ja taiteellisen ilmaisun aktiviteetit sekä sosiaalinen ja vapaa-ajan virkistysellinen toiminta. Kaikkien näiden sosiokulttuuristen aktiviteettien tavoitteena on edistää ihmisten liittymistä yhteen, yhteisöllistä dialogia ja oppimista tekemällä ja kokemalla (Ks. innostamisesta tarkemmin Kurki 2000).

Esimerkkejä innostamisesta

Kuten on jo todettu, innostaminen ole mikään uusi asia, vaan sitä on ollut 'aina'. Esimerkiksi settlementityö on siitä selkeä esimerkki, eli "herätetään henkiin elämää siellä, missä sitä ei ole". Settlementityön piirissä Suomessa onkin parhaillaan menossa - ainakin Tampereen Haapalinnassa ja Helsingin Kivikossa - sosiokulttuurisen innostamisen kehykselle rakentuvia alue- ja yhteisötyön projekteja.

Myös perinteisen yhdyskuntatyön viimeaikaisissa virtauksissa innostaminen on näkynyt selvästi. Monimuotoinen asukaslähtöinen työ esimerkiksi Helsingin Maunulassa ja Pihlajistossa, Järvenpään Jampassa, Rovaniemen Ounasrinteellä, Lahden Liipolassa, Toijalan Rautalassa, Porin Sampolassa ja muutamassa Turun ja Tampereen lä-

hiössä ovat tunnusmerkeiltään paljolti innostamisen kaltaista toimintaa. Tosin myös monet vanhat hankkeet, esimerkiksi Pispalan ainutlaatuisen miljööön pelastamisen puolesta toimiminen, toteuttivat aikoinaan selvää innostamisen politiikkaa. Joensuun yliopiston vuonna 2001 alkanut alue- ja yhteisökehityksen approbatur tukeutuu sekin osin innostamisen aatteeseen, samoin Tampereen yliopiston kansalaisyhteiskuntaopetuksessa on innostamisella oma osuutensa. Myös muualla, esimerkiksi Helsingissä, on muun muassa aluesuunnittelun ja -toiminnan virkamiehiä ja muita toimijoita koulutettu ajatukseen (Eronen ja Heinonen 1994, 11; Kanninen et al. 1999; Kallio 1996; Linnossuo 1996; Piekkari, J. s.a.; Pöllänen 1996; Seppänen et al. 1996).

Myös nuorisoseura-aate ja muu perinteinen suomalainen nuorisotyö ovat olleet selkeää innostamista. Nuorisotyön kehukseksi innostaminen sopiikin erityisen hyvin. Nuorisotyöntekijän täytyy ennen kaikkea ymmärtää ihmistä, kyetä asettumaan dialogiseen pedagogiseen suhteeseen. Sosiaalipedagogisen nuorisotyön tavoitteena on, että nuoret itse kykenisivät vähitellen yhä enenevästi ottamaan vastuuta elämästään ja nousemaan kriiseistään: heillä olisi kyky toimia ja luoda näin kohtaloaan. Samalla he kokisivat identiteettinsä, persoonansa, vahvistuvan niin, että pystyisivät arkielämässään osallistumaan monipuoliseen inhimilliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan (Kurki 1998).

Sosiaalipedagogiikka on tosin oppialana vasta 1990 luvun lopulta ollut tukemassa suomalaisten nuorisotyöntekijöiden koulutusta. Ainakin implisiittisesti sen kehyksessä on kuitenkin toteutettu jo monia innostamisen tyyppisiä hankkeita. Tällaisia ovat olleet muun muassa Nuorten Akatemian organisoima Mahis-projekti 1998-2000, jonka tavoitteena oli antaa nuorille toiminnallinen mahdollisuus, ”mahis”. Ehkä vielä selkeämpänä sosiaalipedagogisena hankkeena on ollut vuosina 1997- 2000 toteutettu Grip - ote elämästä-projekti. Se oli kolmen setlementin hanke, jonka tavoitteena oli etsiä uusia työtapoja nuorten elämänhallinnan vahvistamiseksi ja työllistymisen edellytysten parantamiseksi. Onkin luonnollista, että nimenomaan setlementtien hankkeet nousevat sosiaalipedagogisesta kehuksesta; setlementtityön traditiohan on puhdasta sosiaalipedagogiikkaa (Ks. Niemi 2001).

Nykyisin myös suomalaisessa aikuiskasvatuksessa nostetaan esiin samantyyppisiä kysymyksiä. Tai ehkä oikeutetumpaa on sanoa, että pohditaan jälleen niitä vanhoja vapaan sivistystyön kysymyksiä, jotka aikoinaan elävöittivät suomalaisten osallistumista ja kansalaisuutta. Nyt kuitenkin korostetaan erityisesti elämänikäistä, ihmisten arkipäivän ympäristöissä tapahtuvaa sosiaalista oppimista, jolloin sekä persoonan vahvistaminen että yhteisöllinen vuorovaikutus ja ”jakaminen” ovat tasavertaisina tavoitteina mukana toiminnassa.

Selkeästi sosiokulttuurisen innostamisen kehyksessä on vapaan sivistystyön piiristä vuonna 2001 syntynyt varsin mielenkiintoinen koulutushanke, eli yksinkertaisesti lähdettiin etsimään ihmisiä, joista koulutettaisiin innostajia. Aloite lähti Työväen Sivistysliitosta, ja myös SAK tukee hanketta. Sivistysliiton silloinen koulutussuunnittelija

Marja-Liisa Marjamäki koordinoi hanketta, ja koulutettavien ryhmä saatiin kokoon lähinnä juuri Sivistysliiton oman koulutusorganisaation ja SAK:n Uudenmaan alueosaston avulla. Koulutus on käynnistynyt, ja hankkeen tavoitteena on saada ihmiset uudella tavalla liikkeelle ja tekemään yhdessä. Vapaan sivistystyön piirissä on parhaillaan käynnistymässä myös muita innostamisen hankkeita.

Sosiokulttuurinen innostaminen ja jatkuva kasvatus ovatkin ”saman kolikon kaksi puolta”. Ollakseen tehokasta elinikäinen, jatkuva kasvatus tarvitsee avukseen innostamisen politiikkaa, sanoo argentiinalainen, maailmalla varmasti tunnetuin innostamisen vaikuttaja Ezequiel Ander-Egg. Sosiaalipedagogisesti myös aikuiskasvatus siis ymmärretään ensisijaisesti tiedostamisen ja transformaation välineenä.

Sosiokulttuurinen innostaminen on alue- ja yhteisötyön sekä nuoriso- ja aikuiskasvatuksen lisäksi oiva ja monipuolinen sosiaalipedagoginen menetelmä kautta ihmisen elämänkaaren, sen kaikissa vaiheissa ja monissa ongelmissa (esimerkiksi huumetyö). Aivan erityisesti innostaminen on viime aikoina vallannut alaa yhä laajenevalla kolmannen ikäkauden kentällä eli työssä vanhojen ihmisten parissa. Se antaakin niin sanotulle vanhustyölle mielenkiintoisen uuden näkökulman, eli ihmisiä tuetaan samalla myös taisteluun oman itsemääräämisoikeutensa puolesta.

Kasvaminen kansalaisuuteen

Kuten edellä mainittiin, sosiaalipedagogisen yhteisötyön yksi tärkeä tavoite on ‘aidon’ kansalaisuuden saavuttaminen. Kansalaisena toimiminen kaikessa täyteydessään vaatii kasvamista tähän kansalaisuuteen ja siten myös kasvun tukemista, kasvatuksen apua. Asia on Suomessa nyt varsin ajankohtainen, sillä kansalaisyhteiskunta-ajatus vahvistuu jatkuvasti, ja esimerkiksi maankäyttö- ja rakennuslakiin on jo omaksuttu osallistumisen ja vuorovaikutteisen suunnittelun periaatteita. On siis välttämätöntä ‘kasvattaa kansalaisuuteen’. Olemassaolevien yhteiskunnallisten ja persoonallisten arvojen, asenteiden ja ehtojen transformatio ei voi tapahtua ilman kasvatuksen apua, ja tarvitsemme juuri vahvoja yksilöllisiä ja samalla yhteisesti jaettuja arvoja. Kansalaisuus on siten mitä syvimmin pedagoginen kysymys.

Kansalaisyhteiskunnan nopea vahvistuminen ilman tietoista kasvattamista kriittiseen ajatteluun onkin huolestuttavaa, sillä kansalaisyhteiskuntakeskustelun avulla luodaan helposti illuusiota aidosta osallistumisesta, vaikka todellisuudessa osallistumista määräävät ja suuntaavat erilaiset piilovaikuttajat. Esimerkiksi poliitikot voivat saada entistä suurempaa piiloista valtaa, kun ihmiset luulevat ajattelevansa itse ja tekevänsä vapaita ratkaisuja. Syntyy suoranainen vaara uudenlaisiin hiljaisiin vallankaappauksiin ja tukahduttamisen muotoihin. Miten esimerkiksi meillä koolle kutsutut kansalaisjärjestökeskustelut ovat tavoittaneet todellisia ruohonjuuritason järjestöjä ja yhteenliittymiä, ja mihin jää järjestöihin kuulumattomien persoonallinen ja yhteisöllinen ääni?

Kasvatusajattelun historiassa on kasvatuksen ja yhteiskunnan suhteita ja samalla kansalaisuuden kasvamista sivuttu ainakin Platonista lähtien. Antonio Gramsci halusi tässä yhteydessä tukea autonomisen ja vastuullisen persoonallisuuden syntymistä. Sosiaalipedagogiikan klassikon Paul Natorpin mielestä sosiaalinen hyve voidaan oppia vain osallistumalla yhteisöön ja sen toimintaan. Myös kasvatusta tapahtuu silloin yhteisöllisesti. Personalistit Martin Buber, Jacques Maritain ja Emmanuel Mounier ottivat erityisen vahvasti kantaa myös kansalaisuuteen. He näkivät hyvin tärkeäksi ihmisen ainutkertaisen persoonan herättämisen myös siinä mielessä, että tämä kykenisi poliittisesti astumaan yhteiskuntaan ja toteuttamaan siellä 'persoonallista ja yhteisöllistä kumousta'. Samalla he ymmärsivät ihmisen vahvasti myös yhteisöllisenä olentona, jolloin solidaarisuus on avainkäsite. Kuten jo aikaisemmin mainitsin, Paulo Freire on puolestaan modernin kriittis-emansipatorisen kansalaisuuden kasvamisen pedagogiikan tukipilareita (Vrt. Mayordomo 1998, 22-62).

Oma sosiaalipedagoginen ajatteluni aidosta kansalaisuudesta lähtee personalistisesti muun muassa Emmanuel Mounierin tapaan siitä, että ymmärrän tavanomaisen kansalaisuuden vain yhtenä persoonan ulottuvuutena, sillä persoonan kokonaisuus on ikään kuin tuon kansalaisuuden yläpuolella. "Aito" kansalaisuus ymmärretään silloin laajasti. Se sisältää perinteisen "yhteiskunnallisen kansalaisuuden", mutta aivan erityisesti tätä kansalaisuutta pohditaan osana laajempaa persoonan kokonaisuutta ja ihmisen persoonallisen elämäntutkimuksen etsintää.

Mitä kansalaisuuden kasvamisella yleensä ymmärretään, riippuu sekin siis filosofiasta ja ideologisesta perustasta, eli halutaanko säilyttää vallitsevaa järjestystä, yhteiskuntaa, sellaisena kuin se on, vai halutaanko muuttaa sitä. Halutaanko kasvattaa kilttiä ja kuuliaista sopeutujaa vai kriittistä transformaattoria? Juuriltaan vanha 'poliittinen' kasvatusta eroaa kansalaisuuden tukemisesta siinä, että sen tarkoituksena on ensisijaisesti kasvattaa hyviä, poliittisesti osallistuvia valtion kansalaisia. Se on kuitenkin vain yksi osa kansalaisuudesta.

Aito kansalaisuuden kasvaminen on nimenomaan kasvamista elämään yhdessä. Se on kasvamista sekä sisäiseen että ulkoiseen rauhaan. Ilman persoonien sisäistä rauhaa ei maailmanrauhan tavoittaminenkaan ole mahdollista. Siksi kansalaisuuden kasvaminen vaatii perustakseen suorastaan uuden "kansalaisuuden kulttuurin" syntymistä. Tarvitaan siirtymistä pois minäkeskeisestä individualismista. Uusi kulttuuri hyväksyy moraaliset säännöt, joiden perusta on inhimillisessä arvokkuudessa, molemminpuolisessa kunnioituksessa, kärsivällisyydessä, yhteistyössä ja kaikinpuolisessa moraalisisessa rehellisyydessä. Valencian yliopiston professorin Alejandro Mayordomon (1998, 126-127, 141) mukaan onkin selkeästi löydettävissä kolme perusarvoa, vapaus, autonomia ja solidaarisuus, jotka ovat välttämättömät silloin, kun kansalaisuutta rakennetaan pedagogisesti. Todellinen demokratia tarvitsee avukseen "kansalaisuuden etiikkaa". Vain siihen liittyvän kasvatustyön avulla on mahdollista pelastaa jäänneet siitä, mitä voidaan kutsua aidossa mielessä yhteisön ideaksi.

Esimerkiksi vapaaehtoistyö rakentaa osaltaan hyvin tätä uutta kansalaisuuden etiikkaa. Vapaaehtoistyön perimmäisenä innostajana on juuri ihmisten persoonallinen sitoutuminen ja halu auttaa muita, hädässä olevia lähimmäisiä. Toki vapaaehtoistoimijalla voi olla työelleen hyvin monenlaisia motiiveja ja yllykkeitä, mutta työ on silti aina osallistumista, yhteistyötä toisten kanssa ja sitä toteutetaan useimmiten virallisten organisaatioiden ulkopuolella, kolmannella sektorilla.

Esimerkiksi oppilaitosten erilaiset vapaaehtoistyö- tai sosiaalipalveluohjelmat ovat erityisen hyvä kansalaisuuteen kasvun tukemisen apu. Niiden avulla tuetaan erityisesti oppilaiden kriittisen ajattelukyvyn kehittymistä, jotta he kykenisivät yhä vapaammin ja puolueettomammin arvioimaan konkreettista tilannettaan, yhteisöään, yhteiskuntaa ja sen ilmiöitä. Osin vapaaehtoistyön avulla opiskelijat kykenisivät sitten vähitellen herkistymään tietoisuuteen ympärillään olevasta maailmasta ja sen sosiaalisista tarpeista, tietoisuuteen köyhyydestä ja epäoikeudenmukaisuudesta, tyranniasta ja sodista. Samalla ymmärretään, että yksilöllinen persoona kasvaa täyteen ihmisyyteen vain suhteessa toisiin ja ”moniin toisiin”.

Sosiaalipedagoginen kansalaisuuteen kasvun tukeminen on peruseräpäätteiltään juuri sosiokulttuurista innostamista. Oleellisinta silloin on, että lähdetään aina ”sieltä, missä ihmiset ovat”, eli toiminnan lähtökohta on ihmisissä itsessään ja siinä arkipäivässä, jota he elävät, heidän omassa ympäristössään. Toiminnan tavoite on, että ihmiset lähtevät liikkeelle, ryhtyvät osallistumaan ja toimimaan ”isäntinä omassa historiassaan” ja kykenevät vähitellen ottamaan käyttöön joskus kovin tukahdutettuina olevat voimavaransa. Ihmisiä siis tuetaan kriittiseen osallistumiseen niin, että samalla heidän tietoisuutensa itsestään ja ympäristöstään herää, ja he näkevät vähitellen yhä selvemmin omat mahdollisuutensa muuttaa olosuhteitaan.

Toinen oleellinen elementti sosiaalipedagogisessa kansalaisuuteen tukemisessa on, että työntekijöiden ja niiden ihmisten, joiden parissa he työtään tekevät, väliset suhteet ovat aitoja ”pedagogisia suhteita”. Suhde perustuu autenttiseen, esimerkiksi buberilaiseen ja freireläiseen, tasavertaiseen minä-sinä -dialogiin, jossa jokaisen ihmisen persoonallista arvokkuutta ja autonomiaa kunnioitetaan. Myös tämän dialogin avulla ihminen etsii omaa elämänkutsunsa ja tekee itse siihen liittyvät valintansa. Työntekijä on valmis väistymään silloin, kun ihmisten omat voimavarat ovat läheneet liikkeelle.

Tämä sosiaalipedagoginen kansalaisuuteen tukeminen luo vahvat haasteet myös oppilaitosten opetussuunnitelmille. Suunnitelmiin on tosin jo pitkään kohdistunut paineita. Niiden pitäisi muuttua niin, että tulevaisuus kyettäisiin ottamaan huomioon entistä paremmin, ja siksi erityisesti opiskelijoiden kriittistä ajattelukykyä tulisi kehittää. Hallitseva opetuksen ja oppimisen kehys on myös ollut aitoon kansalaisuuteen kasvamisen kannalta liian pragmaattinen siinä merkityksessä, että korostetaan liiaksi ammattisuuntautuneisuutta ja hyötynäkökohtia. Kuitenkin myös filosofiset, humanistiset ja sosiaaliset sisällöt pitäisi integroida kasvatukseen ja koulutukseen, sillä niiden kautta arvokysymykset nousisivat esiin nykyistä paremmin.

Lisäksi oppimisen paradigma korostaa liikaa muistia ja yleensä rationaalisuutta. Ihmisten ja yhteiskuntien kehittymisen ja transformaation keskeiset elementit, kuten kriittinen ajattelu, arvojen sisäistyminen ja kulttuurinen kasvu, vaativat myös paljon muuta kuin pelkkää muistia. Siksi oppilaita pitäisi auttaa kehittämään itsessään varsin monimuotoisia oppimisen, ymmärtämisen, soveltamisen, arvioinnin ja sitoutumisen tapoja.

Erityisen ongelmallista on, että monimuotoisten ongelmien kohdalla tyydytään usein liian yksinkertaisiin ratkaisuihin. Asioita pitäisi opetella tarkastelemaan monesta perspektiivistä, sillä vain sitä kautta voidaan tavoittaa kattavampi totuus. Se on kansalaisena toimimisen kannalta oleellisen tärkeää.

Onkin kiinnostavaa, että esimerkiksi yliopiston rooli opiskelijan persoonallisuuden kehittämisessä ikään kuin kielletään. Joskus tosin ajatellaan, että persoonan kehittäminen voidaan helposti hoitaa jonkinlaisen lisäkurssin avulla. Kyseinen strategia tarkoittaa esimerkiksi sitä, että insinöörin tai taloustieteilijän opintojen loppuvaiheeseen lisätään etiikan kurssi jonkinlaiseksi loppusilaukseksi. Sillä ei kuitenkaan ole mitään vaikutusta, jos opiskelija on jo omaksunut passiivisen sivustakatsojan roolin. Sivusta katsovan kansalaisen rooli jatkuu myöhemmin varsin helposti (Vrt. Palmer 1993).

Opetussuunnitelmallisia uudistuksia on tosin jo tehty ja ollaan tekemässä edelleen. Modernissa koulutussuunnittelussa lähdetään usein lähes sosiaalipedagogisesti siitä, että kunkin yksilön lähestymistapa esimerkiksi opetussuunnitelmaan heijastaa hänen käsitystään maailmasta, todellisuudesta, arvoista, joita hän pitää tärkeinä sekä siitä tiedon määrästä, joka hänellä on. Paulo Freiren ajatukset ja perusteet kasvatuksesta ovat nousseet varsin tärkeiksi myös opetussuunnitelmakeskustelun yhteydessä. ”Ollakseen inhimillinen ihmisen pitää antautua täydesti suhteeseen toisen ihmisen ja maailman kanssa” (Slattery 1995, 67-69; Sergiovanni ja Starratt 1988, 201-230; 1993; Kurki 1996; 2001).

Ihmissuhteiden, dialogin ja jakamisen teemat ovat vahvasti esillä myös brasilialaisen Pedro Demon (1988) ajattelussa. Hän korostaa - myös kansalaisuuden kasvamisen yhteydessä mielestäni välttämättömänä asiana - laadun merkitystä sosiaalitieteissä. Hän sanoo, että laatua ei kuitenkaan osata oikein lähestyä, ja siksi sosiaalitieteiden keskeinen olemus, ihmisten arkipäivä ja elämän laatu, jää helposti tavoittamatta. Tieto ymmärretään pelkkänä rationaalisena tietona ja tiedon muut, laadulliset elementit, viisaus, hyvä ymmärrys ja taide (taito) sivuutetaan. Ne ovat kuitenkin rationaalisuuden rinnalla sosiaalitieteiden laadun oleellisia ulottuvuuksia. Tarvitaan herkkyyttä, ymmärrystä ja tunnetta, onnea, kurinalaisuutta ja kauneutta. Sosiaalitieteiden tehtävä ei Demon mukaan ole puolustaa varmuuksia ja itsestäänselvyyksiä, vaan ”luominen” on niiden aivan erityinen tehtävä. Sosiaalitieteiden harjoittamisessa pitäisi siksi aina lähteä sieltä, missä ihmiset ovat, heidän arkielämästään, kulttuuristaan ja siitä tiedosta ja viisaudesta, joka näillä ihmisillä itsellään jo on. Merkityksellisen elämän ydin on juuri ihmisen ulkopuolella olevaan todellisuuteen liittyvän tiedon ja hänen oman persoonallisen tietonsa hedelmällinen yhdistyminen.

Osallistuminen yhdistää aitoon kansalaisuuteen kasvamisessa kaikkia Demon korostamia tiedon ulottuvuuksia, ja ulottuvuudet puolestaan määrittävät osallistumisen laatua ja auttavat sitä syvenemään. Myös kasvatustyön arviointi perustuu kyseisiin ulottuvuuksiin, eli ei ole mahdollista arvioida osallistumatta itse ihmisten elämään sen kaikissa ulottuvuuksissa. On keskusteltava, juteltava, istuttava yhdessä, on otettava osaa yhteisölliseen elämään ja on myös sitouduttava yhteisön kulttuuriin ja sen politiikkaan. Ydinkysymys siis on, että laatua ei tavoiteta observoimalla vaan elämällä (Ks. myös Bernal Guerrero 1994, 41-43).

Solidaarisuus kansalaisuuden etiikan ulottuvuutena

Kansalaisuuteen kasvamiseen liittyy aina solidaarisuuden ulottuvuus. Espanjalaisen Caritas-liikkeen johtohahmoin kuuluva Luis Aranguren (1998) on vapaaehtoistyön yhteydessä erinomaisesti analysoinut solidaarisuuden erilaisia muotoja, hedonistista näyttävyyden solidaarisuutta, katastrofien synnyttämää kampanjasolidaarisuutta, lähinnä kehitysyhteistyöhön liittyvää yhteistyön solidaarisuutta ja kohtaamisen solidaarisuutta. Viimeksi manittu, *kohtaamisen solidaarisuus*, tarkoittaa elämistä ja ajattelemissa kokonaan uudella tavalla. Kohdataan kärsimyksen ja epäoikeudenmukaisuuden maailma, eikä jäädä sen edessä välinpitämättömäksi. Kohtaamisen solidaarisuus merkitsee kykyä ajatella ja siten myös analysoida mahdollisimman objektiivisesti sitä inhimillistä ja epäoikeudenmukaista todellisuutta, jossa elämme. Se merkitsee elämistä sillä tavoin, että solidaarisuus rakentaa peruspilarin ihmisen koko elämänprojektille.

Tällainen solidaarisuus voi syntyä vain kokemalla aidosti toisen ihmisen todellisuus, sen ihmisen, jonka persoonallinen arvokkuus on haavoittunut, joka on syrjään heitetty ”ei kukaan”. Se voi toki tapahtua erilaisissa konkreettisissa projekteissa, mutta kohtaamisen solidaarisuudessa projektit itsessään eivät ole tavoite, vaan ne ovat välineitä ihmisten inhimillisen kasvun ja kehityksen tukemiseksi. Kyse on yhteisöllisestä liikkeelle lähtemisestä, uusien ajatusten ja toimintatapojen löytämisestä sille, miten demokratia voisi saada ilmaisunsa ihmisten arkipäivän elämässä. Ihmiset itse ovat todellisia toimijoita, ongelmiansa ratkaisijoita sekä oman persoonallisen ja yhteisöllisen autonomiansa puolesta taistelijoita. Kohtaamisen solidaarisuuden pitäisikin olla tavoitteena kaikessa siinä pedagogisessa työssä, joka opiskelijoiden kansalaisuuteen kasvamiseen liitetään. Lähtökohtana on tuolloin asettuminen dialogiin ihmisten kanssa; on keskusteltava, juteltava, istuttava yhdessä, eli otetaan osaa yhteisölliseen elämään, jaetaan kokemuksia.

Aranguren sanoo, että kohtaamisen solidaarisuuden kutsumus tarvitsee perustakseen sellaisen solidaarisuuden antropologian, käsityksen ihmisestä, jossa ihminen, persoona, ymmärretään koko ajan sekä persoonallisesti että sosiaalisesti kehittyvänä avoimena toimijana. Pedagogisesti tässä antropologiassa ja samalla solidaarisuuden prosessissa on omat periaatteensa. Niitä ovat ainakin seuraavat:

* *Persoonaa*. Olemme tekemisissä ihmisten, arvokkaiden persoonien, kanssa. Persoonaksi kasvun tukeminen on kasvatuksellisen prosessin ydinkysymys, myös kansalaisuuteen kasvamisessa. Siihen tarvitaan sellaisen ”uuden” humanismin tai uuden kansalaisuuden etiikan synnyttämistä, jonka keskuksena on persoonan käsite. Samalla uskotaan toiseen ihmiseen yhtä arvokkaana persoonana, olentona, joka haluaa ja kykenee antamaan parhaan itsestään. Persoonalla on kyky toteuttaa vapaasti valitsemaansa elämänprojektia, jossa solidaarisuus ei ole vain tyhjä kirjain, vaan se on koko elämää ylläpitävä voima. Persoonan kasvattaminen tarkoittaa tässä nimenomaan persoonan herättämistä. Ihmistä autetaan lukemaan omaa mennyttä historiaansa ja rakentamaan tämän hetken ja tulevaisuuden historiaa siltä perustalta, jonka - ylevästi sanottuna - solidaarisuuden moraalisen arvon omaksuminen tarjoaa.

* *Yhteisö*. Kasvatuksessa solidaarisuuteen on oleellista, että jokaista ihmistä autetaan aidosti liittymään siihen yhteisöön, jossa hän elää. Kyse on usein varsin hitaasta, ihmisen omasta arkipäivästä voimansa saavien persoonallisten ja yhteisöllisten suhteiden elvyttämisestä, kehittämisestä ja lujittamisesta. Aitojen yhteisöjen syntyminen onkin ehkä aikamme suurin haaste.

* *Toiminta-reflektio*. Erillinen ja yksinäinen pohdiskelu, reflektio, kulminoituu pelkäksi steriiliksi ajatteluksi, kun taas refleктоimatonta toimintaa tuottaa vastuuttomia toimijoita. Siksi aivan erityinen haaste on sen vaikean tasapainon ilmaisemisessa, joka syntyy ajattelun ja toiminnan jännitteessä elämisestä. Arkipäivän todellisuudessa ja sen paremmaksi muuttamisessa tarvitaan aina tiettyä radikaalisuutta ja intensiteettiä, vaikka muutos olisi vain vähäistä. Perustaksi tarvitaan syvää reflektiivistä analyysiä siitä todellisuudesta, jota aiotaan muuttaa. Keskeistä on siis toiminnasta saatu kokemus, joka osaltaan muuttaa tätä samaa toimintaa.

* *Toivo*. Juuri toivo on alati matkalla olevan ihmisen salainen ase; se on kaiken tavanomaisen vastakohta. Solidaarisuuteen kasvamisessa on välttämätöntä, että jokainen tuntee oman persoonallisen historiansa ja myös sosiaalisen todellisuutensa historian. Olemme avoimia jatkuvalla muutokselle, ja se voi olla myös vaarallista. Toivo on tuolloin kaiken hyvän muutoksen oivallinen ja välttämätön opas. Se on samalla *kärsivällisyyden sisar*, positiiviset muutokset näkyvät hitaasti. Kärsivällisyyttä tarvitaan myös sen tasapainon etsimisessä, joka syntyy, kun toiminnan kuluessa tulee esiin aina uusia ja yhä uusia ongelmia.

* *Rakkaus*. On opittava elämään siinä vastavuoroisuudessa, dialogissa ja jakamisessa, joka vahvistaa rakkautta ihmisten välillä, sillä rakkaudessa kasvamisessa on myös monia uhkia. Niistä omistava rakkaus on vaarallinen, koska se välineellistää kaiken saavutettavilla olevan hyvistä aikomuksistaan huolimatta. Toinen vaara on uhrautuva rakkaus, jolloin ikään kuin kadotaan toiseen ihmiseen. Monissa tilanteissa tällainen rakkaus päättyy luovuttamiseen, koska se johtaa ikään kuin tyhjentymiseen - ei jaksakaan enää. Molemmissa tapauksissa niin sanottu rakastava minä suuntautuu toiseen ihmiseen vain rakkauden vastaanottajana, altruismin kohteena. Siksi on aivan välttämätöntä oppia siinä kahden tasavertaisen ihmisen välisessä vastavuoroisuudessa ja dialogissa, jota rakkaus synnyttää.

* *Prosessi*. Kasvu solidaarisuuteen ei tapahdu yksittäisten kampanjoiden ja teemapäivien avulla, vaan siihen tarvitaan pitkälinen prosessi. Kasvatusinstituutioiden tulisi kaikessa toiminnassaan olla sitoutuneita tähän solidaarisuuteen kasvamisen prosessiin. Tavoitteena on, että esimerkiksi vapaaehtoistyö, vaikka se alkaisi yksittäisenä projektina tai kurssina, leviäisi ajatuksena vähitellen koskemaan koko organisaatiota tai koulussa koko opetussuunnitelmaa ja siitä edelleen oppilaitosta ja sen kulttuuria leimaavaksi yleiseksi palvelun asenteeksi, uudenaikaiseksi yhteisölliseksi 'kansalaisuuden' eetokseksi.

* *Luovuus*. On tärkeää tukea kaikkea solidaarisuuden lisäämiseen liittyvää luovuutta ja mielikuvitusta. Kansalaisuuteen kasvuun välttämättä liittyvän tietoisuuden heräämisen alueella tarvitaan erityisesti myös sellaista transsendentaalista luovuutta, joka ulottuu muun muassa lainsäädäntöä ja kunnallista päätöksentekoa syvemmälle ja pidemmälle.

* *Konflikti*. Solidaarisuuteen kasvattamista tarvitaan erityisesti siksi, että elämme maailmassa, joka on läpeensä epäoikeudenmukainen ja sosiaalisesti epätasa-arvoinen. Konfliktit on siksi saatava näkyviksi, niiden syyt on paljastettava ja on tuettava niistä kärsiviä ihmisiä. Solidaarisuus eettisenä periaatteena voi syntyä vain siten, että se juurtuu ristiriitaan tavoitteenaan tuon konfliktin ylittäminen sen eettisen voiman avulla, jota solidaarisuus luo.

* *Pysyvyys*. Kontaktin solidaarisuuteen tulisi olla jatkuvaa ja jokapäiväistä. Sen tulisi kasvaa asteittaisen persoonallisen sitoutumisen avulla autenttisten prosessien, ei tilapäisten projektien, avulla. Kasvaminen tapahtuu pitkällä tähtäimellä ja vaatimattomalla tavalla, ei näyttävien julkisuustapahtumien avulla. Ne ovat vain yhden päivän kukkia. Ainoastaan sellainen arkipäivän toiminta, joka koskettaa solidaarisuutta joka päivä ja päivä päivältä lisääntyvästi, voi muokata ihmistä kasvamaan askel askeleelta palvelutehtävään.

* *Utopia*. Hyvin usein utopia sekoitetaan irrationaaliseen romanttiseen utooppisuuteen. Emme voi tukea persoonan kasvamista, jollei siinä oteta huomioon kaikkia inhimillisen olemassaolon ehtoja, jolloin inhimillisuus on ajattelemista ja toimimista utooppisessa jännitteessä. Annetaan konkreettinen muoto sille, mitä ei vielä ole. Kasvatus solidaarisuuteen lähtee tilanteen, yhteiskunnan ja maailman, analyysistä. Nähdään sen tuska ja kärsimys. Tätä todellisuutta freireläisittäin tulkitessamme havaitsemme, että näin ei voi jatkua. Utooppinen horisontti on välttämätön, koska tarvitaan paitsi analyysia maailmasta ja sen kärsimyksistä myös näky siitä, millainen olisi parempi maailma, ja miten se voidaan saavuttaa. Ilman utooppista horisonttia ei toiminnan välineitä ole edes mahdollista löytää. Tässäkin lähtökohdat ovat vaatimattomat. On parempi toimia kieli- tai muissa projekteissa maahanmuuttajien kanssa kuin pitää suurellisia puheita rasismista, on parempi kuvitella parempaa mahdollista tulevaisuutta tälle lähille, sen nuorille ja vanhuksille kuin kovalla äänellä valittaa niitä puutteita ja toiveita, joita ei mitenkään ole mahdollista täyttää. Utooppista horisonttia lähestytään vaatimattomin askelin (Ks. Aranguren 1998, 124-128, mukailten; Kurki 1991; 2001; Mounier 1981; Vásquez 1986).

Loppujatus

Edellä esitetystä voitaneen vetää se johtopäätös, että yhteisötyön ja siihen liittyvän kansalaisuuteen kasvamisen eettis-normatiiviset ja kriittiset ulottuvuudet yhdistyvät sosiaalipedagogisessa innostamisen kehyksessä varsin hyvin. Esimerkiksi Paulo Freiren ongelmakeskeinen metodi on hyvä apu tässä pedagogisessa työssä. Se lähtee ihmisten jokapäiväisistä ongelmista ja laajenee niistä yhä laajemmille tasoille. Lopullisena tavoitteena on, että ihmiset heräävät tietoisuuteen tilanteestaan ja ryhtyvät toimimaan sen parantamiseksi. Tukahduttavassa maailmassa tietäminen ei olekaan vain teoreettisesti neutraaliksi ymmärretyn maailman puolueetonta tarkastelua. Sitä vastoin maailma on aina jotakuta varten, ja siksi tukahdutettujen ihmisten täytyy itse saada sanoa sanansa etsiessään inhimillistä vapautustaan. Myöskään pedagogiikka ei ole - sen ei pitäisi olla - ihmisiä varten ulkoapäin rakennettu järjestelmä, vaan se nousee ihmisistä itsestään. Tukahdutettu, syrjäytynyt ihminen löytää itse omat olosuhteensa ja kukistaa ne oman historiallisen kohtalonsa subjektina, ajattelevana ja toimivana persoonana. Silloin ihmiset freireläisittäin siirtyvät *transitiivisen kriittisen tietoisuuden* asteelle ja kykenevät tulkitsemaan ongelmia syvällisesti, hylkäävät hiljaisuuden ja passiivisuuden, käyttävät dialogia ja ovat avoimia tilanteen uudelleen arviointiin. He myös kieltäytyvät siirtämästä vastuuta. Siirtyminen kohti transitiivista tietoisuutta on elämänikäinen prosessi; se on osa elämänkutsumuksen etsimistä ja löytämistä.

Lähteet

- Aranguren, L. 1998. *Reinventar la solidaridad. Voluntariado y educación*. Madrid: PPC.
- Bernal Guerrero, A. 1994. *Pedagogía de la persona*. Madrid: Editorial Escuela Española.
- Demo, P. 1988. *Ciencias sociales y calidad*. Madrid: Narcea.
- Eronen, T. ja Heinonen, J. 1994. *VESPA liikkeessä*. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.
- Gillet, J-C. 1995. *Animation et animateurs*. Paris: L'Harmattan.
- Kallio, K. 1996. *Maunulassa vahvistetaan yhteisösuhteita sukupolvien väliseen vuorovaikutukseen vaikuttamalla*. *Sosiaaliturva* 13, 16-18.
- Kanninen, V. (toim.) 1999. *Lähiö. Stakes: raportteja 239*.
- Koskiahho, B. 2001. *Sosiaalipolitiikka ja vapaaehtoistyö*. Teoksessa Eskola, A ja Kurki, L. (toim.) *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. 1991. *Persoonakeskeinen kasvatus*. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Tutkimusraportti A 46.
- Kurki, L. 1996. *Sosiaalipalveluohjelmat kouluissa*. Tampereen yliopisto. Opettajakoulutuslaitos B1.
- Kurki, L. 2000. *Sosiokulttuurinen innostaminen - muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. 2001. *Kasvaminen palvelutehtävään - sosiaalipedagoginen katse vapaaehtoistyöhön*, 67-92. Teoksessa Eskola, A ja Kurki, L. (toim.) *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, H. 1990. *Yhteisö*. Tampere: Vastapaino.